

DOKTORANTŲ POŽIŪRIS Į AKADEMINĮ NESĄŽININGUMĄ

Vilija Grincevičienė¹, Švitrigailė Grincevičienė²

¹ Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva, tel.+370 5 274 4867, el. paštas politologija@vv.vtu.lt

² Vilniaus universitetas, Medicinos fakultetas,
M. K. Čiurlionio g. 21, LT-03101 Vilnius, Lietuva, el. paštas svitrigaile@gmail.com

Analizuojama akademinio nesąžiningumo problema. Apžvelgus tam tikrų tyrimų, atliktų užsienio šalyse (JAV, Rumunija, Lenkija), rezultatus, galima teigti, kad mokslininko etika – aktuali šiandienos problema ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Pilotinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad nors universitetinių studijų programose, vadovėliuose, metodiniuose šaltiniuose daugiau ar mažiau akcentuojama, jog kiekvienas tyrėjas ar tyrėjų kolektyvai privalo laikytis etinių normų ir principų, mokslinės veiklos skaidrumas nepakankamas. Respondentai – Vilniaus Gedimino technikos universiteto pirmųjų doktorantūros metų doktorantai (N=51). Įvertinus tyrimo rezultatus, derėtų skirti dėmesio nuodugnesnei padėties analizei ir jos korekcijai.

Reikšminiai žodžiai: akademinis nesąžiningumas, plagijavimas, fabrikavimas, falsifikavimas, studentų ugdymas.

Įvadas

Mokslininko etika – aktuali šiandienos problema ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Egzistuoja bendrieji reikalavimai, kurių savo veikloje dera laikytis kiekvienam akademinės visuomenės nariui. Apie tai daugiau ar mažiau diskutuojama su studentais ir doktorantais studijų metu. Analizuojant akademinės etikos problemas, susiduriama su sąvokomis, kurios skirtinguose šaltiniuose kiek kitaip aiškinamos. Mokslinėje literatūroje dažniausiai yra aptinkamas terminas *akademinis nesąžiningumas*. **Akademinis nesąžiningumas** – tai fabrikavimas, falsifikavimas, plagijavimas ar kita nepriimtina mokslinei visuomenei veikla siūlant, atliekant ar skelbiant tyrimą, rašant straipsnius, monografijas ar metodinius darbus. Čia nekalbama apie netyčines klaidas ar

nuoširdžių interpretacijų ir duomenų vertinimo skirtumus (Federal Register 54, 1989: 32446–32451). Terminas *akademinis nesąžiningumas* kai kuriuose moksliniuose šaltiniuose yra traktuojamas kaip neetiškas elgesys mokslinio tyrimo metu. **Fabrikavimas** – tai duomenų ar rezultatų pramanymas, registravimas ar paskelbimas. **Falsifikavimas** – tai manipuliavimas tyrimo medžiaga, įranga ar procesais, duomenų ar rezultatų pakeitimas ar neįtraukimas. **Plagijavimas** – kito asmens idėjų, technologijos procesų, rezultatų ar žodžių pasisavinimas, neįvardijant autoriaus. Neetišku elgesiu tyrimo metu nelaikoma netyčinė klaida ar nuomonių skirtumai (Office of Research Integrity, US Department of Health and Human Service).

Akademinio nesąžiningumo problemai sąlygiškai daug dėmesio skiriama JAV. Nuodugniausiai padėti atskleidė McCabe ir Trevino (1993) tyrimas, kurio metu buvo apklausti 6 096 absolventai, besimokantys 31 aukštojoje mokykloje. Net 48,4 % respondentų teigė plagijavę, o 78,3 % prisipažino nesąžiningai elgęsi savo akademineje (studentiškoje) veikloje (B. E. Whitley, Jr. P. Keth-Spiegel 2002). Situacijos rimtumą tikslina tyrimai, atlikti Michael Josephson ir paskelbti Report Card 2004: The Ethics of American Youth. Apklausus 24 763 studentų, besimokančius 85 JAV vidurinės mokyklos antroje ir trečioje pakopoje, paaiškėjo, kad 16 % respondentų kopijuoja internetinius dokumentus ir pateikia kaip savo darbą, 34 % respondentų pažodžiui plagijuoja rašytinius dokumentus, nors daugiau nei 70 % apklaustųjų žino ir sutinka, kad taip elgtis tikrai nedera (A. Lathrop, K. Foss 2005). Pakartojus tyrimą, nustatyta, kad net 45,9 % trečios pakopos vidurinių mokyklų moksleivių plagijuoja nuo elektroninių šaltinių (M. Josephson Report Card 2006: The Ethics of American Youth). Akademinio nesąžiningumo problemą tyrė M. Anderson tarp 2001 metų trisdešimties pirmųjų doktorantūros doktorantų (Integrity in Scientific Research 2002). Šiame ir kituose tyrimuose, paskelbtuose Office of Research Integrity, US Department of Health and Human Service, atskleista mokslinio vadovo įtaka sąžiningam doktoranto elgesiui mokslinio tyrimo metu. Doktorantai, kuriems vadovauja etikos principų tiksliai besilaikantis mokslinis vadovas, sąžiningiau atlieka tyrimus nei jų kolegos, kurie mato prastą pavyzdį arba juos su vadovu sieja tik epizodiški santykiai. Tenner (2004) daro išvadą, kad gerais moksliniais vadovais yra laikytini tie mokslininkai, kurie doktorantams perteikia tvirtas etikos normas ir principus. Anketinės apklausos, atliktos Kalifornijos universitete, San Franciske, metu atskleista, kad 40 % respondentų iš mokslinio vadovo negavo jokių gairių apie etišką elgesį tyrimo metu. Brown ir Kalichman (1998) nustatė, kad pusės podiplominių studijų studentų, studijavusių Kalifornijos universitete, Sant Diege, diskusijos apie

sąžiningą elgesį mokslinio tyrimo metu truko tik vieną valandą. Labiausiai nustebinęs tyrimas, atliktas Swazey ir Anderson (1998), atskleidė, kad kas antram doktorantui (daugiau nei 50 %) akademinės etikos normos (principai) studijų metu nebuvo aiškinamos arba apie tai buvo kalbama nepakankamai. Taigi, pasak Anderson (2001), akademinio nesąžiningumo rizika mažesnė tais atvejais, kai doktorantui vadovauja tvirtai etikos normų, principų besilaikantis mokslinis vadovas (Office of Research Integrity, US Department of Health and Human Service).

Akademinio nesąžiningumo problema aktuali ir pokomunistinėse šalyse. Išsamių ir visa apimančių tyrimų daugelyje tokių šalių nėra atlikta, tačiau pavienius klausimus nagrinėjantys tyrimai atskleidžia problemos aktualumą. 2005 metais atliktas autorių kolektyvo Mihaela Miroiu, Ana Bulai, Daniela Cutaș, Daniela Ion ir Liviu Andreescu tyrimas Rumunijoje „Etica în universități: Cum este și cum ar trebui să fie – Cercetare și Cod“ („Etika universitete: koks jis yra ir koks turėtų būti – tyrimas ir kodeksas“) atskleidė plagijavimo dažnumą tarp studentų. Tyrimo dalyvavo trylika universitetų, apklausta 2 500 respondentų – studentai, dėstytojai ir administracijos personalas. Tarp doktorantų daugiausia buvo antrųjų doktorantūros metų studentų. 28 % doktorantų prisipažino dažnai plagijavę, 16 % – kartais plagijavę vienokią ar kitokią medžiagą. 5 % doktorantų teigė asmeniškai žinantys atvejų, kai mokslinį darbą dirbantys asmenys dažnai plagijavo, kas penktas respondentas (20 %) nurodė, kad su plagijavimo reiškiniais yra susidūrę retai. 6 % doktorantų teigė žiną daugelį atvejų, kai jų kolegų straipsniuose buvo nuplagijuotų pastraipų, beveik kas trečias respondentas (27 %) yra pastebėję po kelis tokius atvejus. Akademinio nesąžiningumo problema aktuali ir kitose posovietinėse šalyse, tačiau trūksta išsamių duomenų, kad padėti būtų galima vertinti tinkamai.

Plagijavimo problemą Lenkijoje nagrinėjo Marek Wronski (2007) ir kt. Įvertinus autoriaus pastebėjimus galima teigti, kad etinių normų ir etikos principų laikymasis Lenkijos mokslin-

ninkams taip pat sukelia vienokių ar kitokių problemų.

Šiuolaikinė visuomenė linkusi pasitikėti mokslu (gydant remiamasi įrodymais pagrįstos medicinos išvadomis, naudojami produktai, kurių poveikis yra moksliskai įrodytas, o visuomenės institucijos finansuoja mokslinius tyrimus), taigi moksliniai darbai privalo būti objektyvūs ir pateisinti tos visuomenės, kuri juos remia, lūkesčius. Mokslininkų užduotis – spręsti visuomenei iškylandčias problemas (Lujanienė, Valiulis 2003: 223). Taigi falsifikuoti ar fabrikuoti čia nedera. Išgalvoti ar netikslūs duomenys lemia menkavertę produkciją ir nepateisina visuomenės lūkesčių. Pasak L. Jovaišos (2003: 170), visuomenės narių sugyvenimo pagrindas – dori piliečių tarpusavio santykiai. Nesąžiningas elgesys siūlant, atliekant tyrimus ar paskelbiant rezultatus bei išvadas ne tik nesprendžia problemų, bet ir griauna žmonių pasitikėjimą mokslininkais, trikdo mokslo pažangą bei ardo socialinius visuomenės ir mokslo ryšius.

Aukštojo mokslo uždavinys – ugdyti išsilavinusią, mokslui ir naujausioms technologijoms bei kultūros vertybėms imlią asmenybę (Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas 2000), universitetas yra viena iš pagrindinių institucijų, ugdančių ateities mokslininkus.

L. Jovaiša (2003: 14) skiria tris ugdymo funkcijas – tai švietimas, formavimas ir veikdinimas. Švietimas, kaip visokeriopos informacijos (episteminės, technologinės, vertinamosios) tiekimas mokymo bei prusinimo priemonėmis, turtina asmenybę, o veikdinimas ją lavina ir auklėja. Auklėjimo tikslas – darni asmenybė, kuri adekvačiai suvokia pasaulį, pagal aukščiausius kriterijus vertina daiktus, žmones, įvykius, atmeta viską, kas pažeidžia žmogaus orumą ir dorą, tarnauja tautai ir visai žmonijai. Taigi kasdien sąžiningai atliekamas darbas ugdo aukštos moralės asmenybes. Tai ypač svarbu auklėjant ir lavinant būsimuosius Lietuvos mokslininkus. Pasak A. Vaišvilos (2003: 317–319), universitete įgyjama kvalifikacija turėtų apimti ne tik techninį, bet ir dorovinį komponentą. Išugdyti aukštos kvalifikacijos mokslininkus,

nepamirštant dorovinio komponento – universiteto pareiga ir prioritetas. Toks mokslininkas kurs abipusius ir sveikus visuomenės ir mokslo bendruomenės socialinius santykius ir kolegų bendradarbiavimą, o tai yra būtina nekludomai mokslo ir žmonijos pažangai. Dorovinis kvalifikacijos komponentas, kaip ir techninis, turėtų būti ugdomas kryptingai auklėjant studentus nuo pat studijų pradžios, nes socialiai veiksminga kvalifikacija – tai daugiau, nei pats techninis asmens gebėjimas ką nors gaminti, kurti, veikti, žinoti, suprasti, mokėti, tai vidinis asmens pasiryžimas naudoti savo techninius mokėjimus, žinias, įgūdžius pagal jų autentišką paskirtį – teikti artimui reikalingų, kokybiškų paslaugų ir tuo remiantis įgyti teisę į grįžtamąsias tokios pat kokybės paslaugas. Su mokslininko moraliniais principais svarbu supažindinti ir bakalaurantus, ir magistrantus. Mokslo darbo elementų taikymas sudaro sąlygas studentams studijuojant išsiugdyti tyrinėtojo įgūdžių (Lujanienė, Valiulis 2003: 223–226). Taigi pirmų metų doktorantai jau turi per studijų metus įgytą mokslinio darbo praktiką ir požiūrį į dorą mokslinę veiklą. Išanalizavę būtent jų **požiūrį** į akademinį nesąžiningumą, galime sužinoti, su kokiomis nuostatomis doktorantai ateina į mokslo pasaulį ir kokių priemonių reikia imtis, norint išugdyti dorą mokslininką.

Anot L. Jovaišos (1993), **požiūris** – tai 1) sąlygiškai pastovi nuomonė, interesų, pažiūrų išraiška, atspindinti individualią asmenybės patirtį; 2) pažintinis-emocinis asmenybės santykis su tikrovės objektais ir pačiu savimi. Taigi požiūriui suformuoti didelę įtaką turi ne tik teorijos žinios, bet ir asmeninė nuomonė bei patirtis, kurie, beje, turi didesnę įtaką formuojant asmenybės nuostatas. Neteisingas ir neadekvatus būsimos mokslininko doros suvokimas neretai lemia nesąžiningą elgesį įvairiais mokslinės veiklos etapais, sutrikdo tam tikrus socialinius santykius su kolegomis ir visuomene. Šių problemų nustatymas padėtų įvertinti auklėjamąją studentų veiklą pakopinių studijų metu ir akademinio sąžiningumo disciplinos poreikį rengiant būsimuosius mokslininkus.

Ši problema Lietuvoje ištirta neišsamiai, pasigendama nuodugnių, kompleksišku ir visa apimančių studijų, kurios padėtų atskleisti ir įvertinti mokslinio nesąžiningumo problemas Lietuvoje tarptautiniame kontekste.

Straipsnyje suformuluoti tokie tyrimo uždaviniai:

- įvertinti VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų žinias apie fabrikavimą, plagijavimą ir duomenų falsifikavimą;
- atskleisti VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų įsitikinimus apie fabrikavimo, falsifikavimo ir plagijavimo dažnumą Lietuvoje;
- išanalizuoti VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų identifikuotų praktinių sąsajų atvejus su akademinio nesąžiningumo reiškiniu jų artimoje aplinkoje;
- įvertinti būsimųjų mokslininkų mokslinės etikos normų internalizavimo lygį.

Uždaviniams spręsti buvo taikomi metodai:

1. Teoriniai: pedagoginės, sociologinės, edukologinės, etinės literatūros, švietimo sistemą reglamentuojančių norminių aktų apie aukštąjį mokslą studijavimas pasirinktu aspektu.
2. Lyginamieji: koncepcijų, sampratų ir požiūrių lyginamoji analizė.
3. Empiriniai: respondentų (VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų) nuomonių išsiaiškinimas anketuojant.

Tyrimo metodika

Pilotinis tyrimas atliktas 2006 metais. Respondentai – Vilniaus Gedimino technikos universiteto pirmųjų doktorantūros metų doktorantai. Renkant pirminius duomenis, naudotas anketinis apklausos metodas. Anketa sudaryta remiantis studija, kurią parengė *F. L. Macrina* (Scientific Integrity, 2005). Atlikus žvalgomąjį tyrimą, pateikiami klausimai modifikuotai ir pritaikytai Lietuvos studentams. Anketą sudarė 6 klausimų blokai: a) demografiniai duomenys, b) žinios apie

fabrikavimą, plagijavimą ir duomenų falsifikavimą, c) nuomonė apie fabrikavimo, plagijavimo ir duomenų falsifikavimo atvejų dažnumą mokslo darbuose, d) respondentų nesąžiningo elgesio dažnumas, e) klausimai apie jiems asmeniškai žinomų nesąžiningo elgesio atvejų dažnumą tarp mokslininkų ir studentų, f) klausimai, atskleidžiantys kai kuriuos veiksnius, dariusius įtaką respondentų nesąžiningam elgesiui. Anketos pradžioje pateikti sąvokų apibrėžimai, paskelbti oficialiame Office of Research Integrity, US Department of Health and Human Service tinklalapyje, todėl skirtingą interpretacijų galimybę dera atmesti. Tyrimo duomenų statistinė analizė remiasi daugiausia aprašomąja statistika, skaičiuoti Spearmano koreliacijos koeficientai, taikomi ne Gauso populiacijoms. Duomenys apdoroti SPSS 10.0/Windows programa.

Pirmųjų metų doktorantai – jauni 24–38 metų asmenys; amžiaus vidurkis ir mediana – 25 metai. Apklausti 26 vyrai ir 25 moterys reprezentavo abiejų lyčių nuomonę ir požiūrį. Daugelis pabrėžė, kad jų mokslinio darbo patirtis – vidutiniškai ketveri metai.

Pagal kilmės vietą doktorantai pasiskirstė taip:

- 66,7 % (34) doktorantų kilę iš vieno iš didžiųjų Lietuvos miestų;
- 9,8 % (5) – iš rajono centro;
- 15,7 % (8) – iš miestelio;
- 7,8 % (4) – iš kaimo.

Deja, tik vienas respondentas teigė, kad yra išklauses kursą apie akademinį nesąžiningumą.

Tyrimo rezultatai

Išsami duomenų analizė atskleidė, kad pirmųjų metų doktorantams trūksta žinių apie akademinį sąžiningumą. Kai kurie respondentai mano, kad nesąžiningas elgesys priimtinas tam tikrais atvejais (1 lentelė), ypač kursiniuose darbuose, ir teigia, kad kartais galima sufabrikuoti, sufalsifikuoti ar nuplagijuoti duomenis bei rezultatus. Anketos pradžioje buvo pateikti

sąvokų apibrėžimai, paskelbti oficialiame *Office of Research Integrity, US Department of Health and Human Service* tinklalapyje, todėl skirtingą interpretacijų galimybę galima atmesti.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad, bent 1–2 respondentų nuomone, duomenų fabrikavimas yra priimtinas bet kokiame moksliniame darbe ar publikacijoje. 5,9–21,6 % doktorantų manė, kad taip elgtis galima tam tikrose situacijose. Net kas penktas asmuo nežinojo, kad paraiškose tyrimo finansavimui gauti ir kursiniuose darbuose fabrikuoti duomenų ar rezultatų negalima. Kadangi respondentai buvo doktorantai, būsimieji mokslininkai, derėtų apsvarstyti, ar mokslinės kvalifikacijos dorovinis komponentas pakankamai ugdomas pakopinių studijų metu. Taip pat galime daryti prielaidą, kad fabrikavi-

mo, kaip akademinio nesąžiningumo formos, sampratą reikėtų analizuoti ne tik su žemesnių kursų studentais, bet ir su būsimaisiais mokslininkais doktorantais.

Tyrimas atskleidė respondentų žinių spragas apie falsifikavimą kaip akademiškai nepriimtina elgesį. Visi apklaustieji sutiko, kad moksliniuose straipsniuose tokių duomenų skelbti nedera, tačiau, 3,9–21,6 % respondentų nuomone, taip pasielgti kartais galima atliekant kitus mokslinius darbus.

Nuo 11,8 % iki 29,4 % apklaustųjų pirmųjų doktorantūros metų doktorantų plagijavimą vertina kaip akademinėi dorovei neprieštaraujanti elgesį visose mokslinėse publikacijose ir darbe. Kas trečias respondentas mano, kad kursiniuose darbuose pagarbos intelektualinei nuosavybei

1 lentelė. *VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų žinios apie fabrikavimą, plagijavimą ir duomenų falsifikavimą (%)*

	Taip, tai priimtina	Kartais	Ne	Nesu daręs tokio tipo darbo
Fabrikavimas				
Konferencijų tezėse	2	9,8	88,2	–
Moksliniuose straipsniuose	2,0	2,0	96,1	–
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	2,0	21,6	74,5	2,0
Kursiniuose darbuose	3,9	21,6	74,5	–
Baigiamajame darbe	2,0	5,9	92,2	–
Falsifikavimas				
Konferencijų tezėse	–	3,9	96,1	–
Moksliniuose straipsniuose	–	–	100	–
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	–	11,8	86,3	2,0
Kursiniuose darbuose	–	21,6	76,5	2,0
Baigiamajame darbe	–	5,9	94,1	–
Plagijavimas				
Konferencijų tezėse	–	13,7	86,3	–
Moksliniuose straipsniuose	–	11,8	88,2	–
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	–	13,7	80,4	5,9
Kursiniuose darbuose	–	29,4	68,6	2,0
Baigiamajame darbe	–	13,7	82,4	3,9

principo galima nepaisyti. Doktorantų akademinio sąžiningumo žinios buvo įvertintos procentais – nuo 1 % iki 100 %. Vidutiniškai žinios apie plagijavimą, kaip akademinio nesąžiningumo pavyzdį, siekė 71,4 %; falsifikavimą – 73,04 %, o fabrikavimą – 70,88 %. Statistiškai patikimo skirtumo tarp žinių apie fabrikavimą, falsifikavimą ar plagijavimą nerasta (Friedmano kriterijus = 1,838, kai $p > 0,05$). Įdomu tai, kad tarp doktorantų buvo studentų, neigiamai vertinusių plagijavimą, kaip mokslinėje veikloje nepriimtina elgesį, ir surinkusių net 90 % balų žinių apie plagijavimą įvertinimo metu, o teisingiausiai atsakiusio apie fabrikavimą respondento anketoje fabrikavimo vertinimas siekė tik iki 75 % balo. Kadangi stebima vidutinio stiprumo statistiškai patikima žinių apie fabrikavimą ir falsifikavimą įvertinimo koreliacija (koreliacijos koeficientas 0,481, kai $p < 0,05$), tačiau nerasta žinių apie plagijavimą, kaip akademiškai nepriimtino elgesio ir fabrikavimo ar falsifikavimo koreliacijos, tad galime daryti prielaidą, kad vieno ir to paties studento žinios apie akademinį sąžiningumą yra labai skirtingos – kaip ir mokslininko doros ugdymo poreikis.

Trečiojo anketos bloko klausimai padėjo įvertinti VGTU pirmųjų doktorantūros metų doko-

rantų įsitikinimus apie fabrikavimo, falsifikavimo ir plagijavimo dažnumą Lietuvoje (2 lentelė). Respondentai teigia, kad tai – paplitęs reiškinys rašant kursinius darbus (31,4 %–41,2 % apklaustųjų), tačiau statistiškai patikimo skirtumo tarp manančių, kad taip elgiasi daugelis kolegų ir galvojančių, kad tik kai kurie asmenys neetiškai elgiasi kursiniuose darbuose, nėra ($p > 0,05$). Deja, net ir baigiamuosiuose darbuose, daugiau nei trečdalis respondentų nuomone, dažnai plagijuojama, o nuo 15,7 % iki 19,6 % respondentų teigia, kad fabrikavimas ir falsifikavimas labai paplitęs reiškinys ($p < 0,05$).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiau nei 70 % doktorantų mano, jog kai kurie mokslininkai kartais fabrikuoja, falsifikuoja ar plagijuoja tyrimų rezultatus ($p < 0,05$).

Kadangi įsitikinimus formuoja pažiūros ir žinios, buvo pabandyta išanalizuoti VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų identifikuotų praktinių sąsajų modelius su akademinio nesąžiningumo reiškiniais jų artimoje aplinkoje. Doktorantų nuomonei, be abejo, turėjo įtakos ir aplinka, kurioje jie ugdomi. Asmeninis pavyzdys kaip auklėjimo metodika – veiksminga pradinė auklėjimo priemonė (Jovaiša 1995: 201). Psichologinis jo pamatas yra faktas, kad vaikų,

2 lentelė. VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų nuomonė apie fabrikavimo, falsifikavimo ir plagijavimo dažnumą Lietuvoje (%)

	Tai dažnas reiškinys	Kai kurie asmenys	Ne
Fabrikavimas			
Lietuvos mokslininkai	–	72,5	27,5
Studentai kursiniuose darbuose	31,4	68,6	–
Studentai baigiamuosiuose darbuose	15,7	84,3	–
Falsifikavimas			
Lietuvos mokslininkai	3,9	76,5	19,6
Studentai kursiniuose darbuose	31,4	66,7	2,0
Studentai baigiamuosiuose darbuose	19,6	78,4	2,0
Plagijavimas			
Lietuvos mokslininkai	9,8	78,4	11,8
Studentai kursiniuose darbuose	41,2	56,9	2,0
Studentai baigiamuosiuose darbuose	35,3	62,7	2,0

paauglių, jaunuolių ir net suaugusių žmonių pašarone turi ypatybę identifikuoti save su kitais, perimti kitų mąstymo būdą, elgseną (Jovaiša 1995: 202). Asmeninis ne tik autoritetingo asmens, bet ir draugo ar kolegos, ypač tuomet, kai pasiekiamas geras rezultatas lengvesniu keliu, pavyzdys yra labai patrauklus. Taigi atsirasti negatyviai doktorantų nuomonei akademinio nesąžiningumo atžvilgiu galėjo turėti įtakos identifikuoti jų artimos aplinkos reiškiniai. Net trečdalis respondentų teigia, kad asmeniškai žino tokių atvejų, kai studentai falsifikavo, plagijavo ar fabrikavo mokslinius darbus (3 lentelė). Kas antras respondentas prisipažįsta apie tokius atvejus girdėjęs. Tam tikrai padėčiai susiklostyti galėjo padėti nepakankamai griežtos priemonės kovojant su šiuo reiškiniu ir neveiksmingas originalios veiklos skatinimas.

Nors studentai asmeniškai žinojo nedaug akademinio nesąžiningumo atvejų tarp Lietuvos mokslininkų, jų nuomone, tokie procesai vis dėlto vyksta. Daugiau dėmesio derėtų atkreipti į plagijavimą – net 7,8 % doktorantų asmeniškai identifiko tokį reiškinį tarp akademinės bendruomenės narių.

Iš aplinkinių išgirsti atvejai darė įtaką respondentų nuomonei apie fabrikavimo (koreliacijos koeficientas = 0,396, $p < 0,05$) ir falsifikavi-

mo (koreliacijos koeficientas = 0,346, $p < 0,05$) reiškinius tarp kai kurių mokslininkų, tačiau nedarė įtakos doktorantų įsitikinimams apie plagijavimo dažnumą identifikuoti praktinių sąsajų modeliai su akademinio nesąžiningumo reiškiniumi jų artimoje aplinkoje (koreliacijos koeficientas = 0,232, $p > 0,05$). Išgirsti atvejai negali būti prilyginti žinojimui apie reiškinį. Juos galima traktuoti kaip gandus. Gandai – neoficiali visuomenės ryšio forma, nuolatinis įvykių perėmimo procesas, nusakomas kaip paslaptingas masių šnabždesys, formuojantis bendrąją visuomenės dvasią (Pruskus 2004). Gandai, nors ir nepatikima informavimo priemonė, turi įtakos bendrajai nuomonei. Anot V. Pruskaus, dėl socialinių santykių, kurie atsiranda dėl asmeninės patirties, susikuria neformalus komunikacijos kanalai ir pasitikėjimas. Nors, kai „patikima“ informacija prieštarauja oficialiems pranešimams, nuo jos paprastai atsiribojama kaip nuo gandų, kai kuriais atvejais tokios neoficialios naujienos gali išstumti oficialias (Pruskus 2004).

Tokių požiūrį galėjo suformuoti ne tik identifikuoti modeliai, bet ir masinės informacijos priemonės, viešai analizuojančios akademinio nesąžiningumo atvejus. Jos paprastai ir tampa gandų nešiotojos ir tarpininkės (Pruskus 2004). Oficialios informacijos vakuumas yra palanki

3 lentelė. *VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų identifikuoti praktinių sąsajų modeliai su akademinio nesąžiningumo reiškiniumi jų artimoje aplinkoje (%)*

	Aš asmeniškai žinau tokių atvejų	Girdėjau, kad taip daroma	Ne
Falsifikacija			
Lietuvos mokslininkai	2,0	33,3	64,7
Studentai	35,3	47,1	17,6
Fabrikavimas			
Lietuvos mokslininkai	2,0	27,5	70,6
Studentai	23,5	51,0	25,5
Plagijavimas			
Lietuvos mokslininkai	7,8	39,2	52,9
Studentai	27,5	47,1	17,6

terpė plisti skandalingos informacijos srautui. Tačiau nuo gandų universiteto ugdytinis – doktorantas – negali būti apsaugotas ir atsietas. Atvira visuomenė, pasak B. Bitino (2004), sudariusi tiesioginio ir netiesioginio bendravimo sąlygas, yra esminis nepriimtinių socialinių pedagoginių reiškinių plėtros veiksnys, kurio neįmanoma eliminuoti jokiais politinėmis, socialinėmis, psichologinėmis, pedagoginėmis priemonėmis. Asmenybę veikianti aplinka suformuoja tam tikrą jo poziciją. Asmenybės pozicija – ankstesnės individo patirties, jo galimybių, remiantis anksčiau susidariusiais poreikiais ir siekais, susiformavęs požiūris į tą objektyvią padėtį, kurią jis šiuo metu užima jam prieinamuose socialiniuose santykiuose (Bitinas 2004). Asmuo, susidūręs su tam tikrais socialiniais reiškiniais, išreiškia savo

emocinį požiūrį į juos ir prieinamus, aktualius internalizuoja. Todėl tinkamas kritinio-analitinio mąstymo ugdymas studijų metais padėtų būsimiesiems mokslininkams (doktorantams) susivokti tarp gandų ir faktų interpretacijos bei darytų įtaką tikrųjų vertybių internalizavimo procesui.

Internalizuotos vertybės ir elgesio modeliai bei asmenybės pozicija daro įtaką asmens poelgiams ir elgesiui. Kadangi elgesys – veikimo ir gyvenimo būdas (Leonavičius 1993) labai svarbu atkreipti dėmesį į akademiškai nepriimtina studentų kasdienę praktiką. Net 5,9 % respondentų pabrėžė, kad jie visada fabrikuoja tyrimų duomenis, atlikdami kursinius darbus. Bent kartais tai daro 2,0–31,4 % apklaustųjų (4 lentelė).

4 lentelė. VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų etinių normų laikymasis mokslinėje veikloje (%)

	Visada	Kartais	Niekada	Nesu tokio darbo daręs
Fabrikavimas				
Konferencijų tezėse	–	5,9	82,4	11,8
Moksliniuose straipsniuose	–	2,0	88,2	9,8
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	–	2,0	37,3	60,8
Kursiniuose darbuose	5,9	31,4	60,8	2,0
Baigiamajame darbe	–	9,8	88,2	2,0
Falsifikavimas				
Konferencijų tezėse	–	3,9	88,2	7,8
Moksliniuose straipsniuose	–	3,9	86,3	9,8
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	–	2,0	35,3	62,7
Kursiniuose darbuose	3,9	31,4	64,7	–
Baigiamajame darbe	–	13,7	86,3	–
Plagijavimas				
Konferencijų tezėse	–	19,6	70,6	9,8
Moksliniuose straipsniuose	–	11,8	78,4	9,8
Paraiškose tyrimo finansavimui gauti	2,0	3,9	33,3	60,8
Kursiniuose darbuose	9,8	39,2	51,0	–
Baigiamajame darbe	2,0	19,6	78,4	–

Dauguma respondentų neigė fabrikavę duomenis moksliniuose straipsniuose ir paraiškose finansavimui gauti. Tokiam rezultatui galėjo turėti reikšmės palyginti nedidelė patirtis rengiant tokio pobūdžio darbus. Šią hipotezę suponuoja dažnesnė fabrikavimo praktika konferencijų tezėse ir baigiamuosiuose darbuose. Didelę įtaką asmeniniam elgesiui turėjo žinios apie akademinį nesąžiningumą. Rasta tiesioginė vidutinė duomenų fabrikavimo kursiniuose darbuose ir nežinojimo, kad fabrikavimas yra neetiška, koreliacija (koreliacijos koeficientas 0,43, $p < 0,05$).

Panaši padėtis yra su duomenų falsifikavimu ir plagijavimu – kursiniuose darbuose doktorantai prisipažįsta tai darę retkarčiais, tačiau buvo ir tokių, kurie dažnai pasielgdavo neetiškai. Respondentai, stokoję žinių apie etikos principus ir normas, falsifikavo dažniau (Spearmano koeficientas 0,29, $p < 0,05$). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad plagijuoti bent kartais respondentai linkę net moksliniuose straipsniuose, konferencijų tezėse ir baigiamuosiuose darbuose, nors falsifikuojančiųjų duomenis šiuose moksliniuose darbuose mažiau. Tam neturėjo įtakos jų identifikuoti praktinių sąsajų modeliai (koreliacijos koeficientas 0,257 ir 0,127, $p < 0,05$) ir įsitikinimai apie akademiškai nepriimtino elgesio paplitimą tarp Lietuvos studentų ir mokslininkų (koreliacijos koeficientas 0,1, $p > 0,05$), todėl reikėtų išsamesnių tyrimų, atskleisiančių lemiamus veiksnius.

Kai kolektyvinės normos ne visada skatina prosocialinį elgesį, net individai, turintys aukštesnę moralinės kompetencijos raidą, jaučiasi atstumti ir nedrįsta elgtis pagal savo kompetencijos lygį (Integrity in Research, 2002). Higgins ir kolegos (1984) apibendrina, kad praktinis moralinis veiksmas yra ne paprastas individo moralinės kompetencijos, bet jo kompetencijos ir situacijos moralinių bruožų tarpusavio sąveikos rezultatas. Norint išanalizuoti išorines priežastis, skatinusias respondentus nesąžiningai elgtis, buvo pasidomėta, kokią įtaką jiems darė aplinkiniai asmenys (5 lentelė). Kas šeštas apklaustasis teigė, kad buvo paskatintas fal-

sifikuoti duomenis, o keli studentai teigė, kad duomenis fabrikuoti ar plagijuoti juos skatino kartais. Nei fabrikuoti, nei falsifikuoti paskatinimas neturėjo įtakos, tačiau skatinimas plagijuoti kai kuriuos respondentus galėjo pastūmėti neetiškai pasielgti (koreliacijos koeficientas 0,277, $p < 0,05$). Siekiant atskleisti tikrąją aplinkinių asmenų įtaką studentų plagijavimo dažnumui, reikėtų išsamesnių studijų.

5 lentelė. *Kaip dažnai aplinkiniai asmenys respondentus skatino elgtis nesąžiningai? (%)*

Skatino	dažnai	kartais	niekada
Falsifikuoti	2,0	15,7	82,4
Fabrikuoti	2,0	5,9	92,2
Plagijuoti	–	5,9	94,1

Tyrimo rezultatai atskleidė, kurių socialinių grupių atstovai respondentus skatino nepaisyti akademinės etikos principų:

- Niekas – teigė 41 doktorantas;
- Draugai – teigė 4 doktorantai;
- Kolegos – teigė 1 doktorantas;
- Mokslinio darbo vadovas – teigė 1 doktorantas;
- Dėstytojas – teigė 5 doktorantai.

Nors didžiuma doktorantų pabrėžė, kad fabrikuoti, falsifikuoti ir plagijuoti jų niekas neskatino ($X^2 = 87,2$, $p < 0,05$), kai kurie respondentai teigia, kad jiems elgtis nesąžiningai patarė bičiuliai ir net aukštųjų mokyklų pedagogai. Tyrimo rezultatus derėtų vertinti atsargiai. Palyginti nedaug respondentų teigė, kad jų neetiškam elgesiui darė įtaką dėstytojai, nors per savo studijų laikotarpį kiekvienas studentas susiduria su daugeliu akademinės visuomenės atstovų, todėl šį rezultatą derėtų vertinti kontraversiškai. Tik išsamesni ir kompleksiniai tyrimai (kiekybiniai ir kokybiniai) atskleistų akademinio nesąžiningumo Lietuvoje problemas.

Išvados

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad akademinio nesąžiningumo problema Lietuvoje aktuali. Nors studijų programose daugiau ar mažiau akcentuojama, kad kiekvienas tyrėjas ar tyrėjų kolektyvai privalo laikytis etinių normų ir principų, skaidrumas mokslinėje veikloje nepakankamas. Įvertinus pilotinio tyrimo rezultatus, derėtų skirti dėmesį nuodugnesnei situacijos analizei ir korekcijai.
2. VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantų žinios apie fabrikavimą, plagijavimą ir duomenų falsifikavimą, kaip akademiškai neetišką elgesį, yra stratifikuotos ir nevisapusiškos.
3. VGTU pirmųjų doktorantūros metų doktorantai įsitikinę, kad akademinis nesąžiningas elgesys ypač dažnas studentų kursiniuose darbuose; daugumos respondentų nuomone, kai kurie studentai ir kai kurie mokslininkai fabrikuoja, falsifikuoja ir plagijuoja.
4. Vienas kitas respondentas identifikavo praktinių ir akademinio nesąžiningumo reiškinių jų artimoje aplinkoje sąsają atvejus; daugelis tyrime dalyvavusių doktorantų teigė girdėję apie minimumus atvejus. Gandai darė įtaką jų įsitikinimams apie fabrikavimo ir falsifikavimo reiškinio atvejus tarp Lietuvos mokslininkų.
5. Būsimųjų mokslininkų internalizuotos mokslinės etikos normos nesutampa su akademinės etikos reikalavimais.

Literatūra

- Anderson, M. S.; Oju, E. C.; Falkner, T. M. R. 2001. „Help from Faculty: Findings from the Acadia Institute Graduate Education Study“, *Science and Engineering Ethics*, 7(4): 487–504.
- Bitinas, B. 2004. *Hodegetika. Auklėjimo teorija ir praktika*. Vilnius: Kronta.
- Brown, S.; Kalichman, M. W. 1998. „Effects of training in the responsible conduct of research: a survey of graduate students in experimental sciences“, *Science and Engineering Ethics*, 4(4): 487–498.
- Federal Register August 8. 1989. 54: 32446–32451.
- Higgins, A.; Power, C.; Kohlberg, L. 1984. „The relationship of moral atmosphere to judgments of responsibility“, in *Morality, Moral Behaviour, and Moral Development*. Ed. Kurtines, W. M.; Gewirtz, J. L. New York: Wiley, 74–108.
- Integrity in Scientific Research. Creating an Environment that Promotes Responsible Conduct*. 2002. Washington: The National Academies Press.
- Josephson, M. *Report Card: The Ethics of American Youth*, in <http://www.josephsoninstitute.org/report-card/>
- Jovaiša, L. 1995. *Hodegetika*. 1 leid. Vilnius: Agora.
- Jovaiša, L. 2003. *Hodegetika*. 2 leid. Vilnius: Agora.
- Lathrop, A.; Foss, K. 2005. *Guiding students from cheating and plagiarism to honesty and integrity. Strategies for change*. London: Libraries Unlimited.
- Leonavičius, J. 1993. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
- Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas Nr. VIII-1586. 2000, *Valstybės žinios*, 27(715).
- Lujanienė, V.; Valiulis, A. V. 2003. „Mokslinis tiriamasis darbas ir kūrybingos asmenybės ugdymas“, in *Akademinė edukologija I*. Red. A. Liekis. Vilnius: Spauda, 221–223.
- Macrina, F. L. 2005. *Scientific integrity. Text and cases in responsible conduct of research*. 3 leid. Washington: ASM Press.
- McCabe, D. L.; Trevino, L. K. 1993. „Academic dishonesty: Honor codes and other contextual influences“, *Journal of Higher Education*, 64: 522–538.
- Miroiu, M.; Bulai, A.; Cutaș, D.; Ion, D.; Andreescu, L. 2005. *Etica în universități: Cum este și cum ar trebui să fie – Cercetare și Cod*. Romania: Ministerul Educației și Cercetării. http://www.edu.ro/index.php/rap_rez_desc_sitstat/2760
- Office of Research Integrity <http://ori.dhhs.gov/>
- Pruskus, V. 2004. *Sociologija*. Vilnius: Vilniaus teisės ir verslo kolegija.
- Swazey, J. P.; Anderson, M. S. 1998. *Mentors, Advisors, and Role Models in Graduate and Professional Education*. Washington: Association of Academic Health Centers.

Tenner, E. 2004. „The pitfalls of academic mentorship“, *The Chronicle of Higher Education*. August 13, 2004. B7-B10.

Vaišvila, A. 2003. „Ugdymas kaip asmenybės rengimas kūrybai ir socialumui (teisinės valstybės ugdomoji orientacijai)“, in *Akademinė edukologija* I. Red. A. Liekis. Vilnius: Spauda, 315–328.

Whitley, B. E.; Keith-Spiegel, Jr. P. 2002. *Academic Dishonesty. An Educator's Guide*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Wronski, M. 2007. „Nowe fakty w starych sprawach“, *Forum akademickie*. 2007(2) 48. http://forumakad.pl/archiwum/2007/02/36_nowe_fakty_w_starych_sprawach.html

ATTITUDE OF PhD STUDENTS TOWARDS ACADEMIC DISHONESTY

Vilija Grincevičienė, Švitrigailė Grincevičienė

The article describes the problem of academic dishonesty. Looking over the results of research done in foreign countries (the USA, Romania, Poland), it is possible to assert that the ethics of a scientist is a topical problem nowadays not only in Lithuania but also all over the world. The results of pilot research show that although in all curricula, textbooks and other sources it is declared that each researcher or a team must keep to certain ethics rules, not everything goes well. Respondents were first year PhD students of Vilnius Gediminas Technical University (N=51). Taking into account the results, more attention should be paid to the analysis and correction of the situation.

Keywords: academic dishonesty, plagiarism, fabrication, falsification, education, students.

Įteikta 2006-10-11; priimta 2006-11-05